
ПРОБЛЕМИ ЕКОЛОГО-ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ

УДК 378+502/504

DOI <https://doi.org/10.32846/2306-9716/2020.eco.6-33.21>

ФОРМУВАННЯ ЕКОСВІДОМОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ КРІЗЬ ПРИЗМУ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ ТУРИЗМУ

Боруцька Ю.З., Дудяк Р.П., Бугіль С.Я.

Львівський національний аграрний університет
вул. В. Великого, 80381, м. Дубляни, Львівська обл.
borutska_yulya@ukr.net, dudiak_roman@i.ua, s_bugil@ukr.net

Серед основних передумов виникнення екологічного туризму провідну роль відіграє наростання протиріч між задоволенням туристичного попиту та раціональним використанням природних ресурсів. Тому екологізація туристичної діяльності нині посідає одне з чільних місць.

У найважливіших міжнародних документах останніх десятиліть, присвячених проблемам навколишнього середовища і гармонійного розвитку людства, особлива увага приділяється екологічній освіті, культурі та свідомості, інформованості людей про екологічні ситуації, їхній обізнаності з можливими шляхами вирішення різних екологічних проблем. Центрами організації еколого-освітньої діяльності, цілеспрямованого впливу на світогляд, поведінку населення повинні бути природно-заповідні установи, профільні освітні заклади.

Екологізація свідомості населення відбувається досить повільними темпами. Тому для розробників туристичного продукту повинно діяти «золоте» правило: надання туристичних послуг не має супроводжуватися погіршенням характеристик стану природного довкілля (засмічення території, витоупуванням рослинного покриву, пошкодженням і випалюванням чагарників і дерев). Низький рівень екологічної свідомості туристів є причиною багатьох варварських вчинків і свідчить про неготовність населення займатися екологічними видами туризму.

Як казав Іван Павло II: «При кожному втручанні в певну сферу екологічної системи не можемо відмовитися від зважування наслідків цього втручання в інші сфери і його наслідків на благостановище майбутніх поколінь. Екологічний туризм приводить людей до місць, країв чи регіонів, природня рівновага яких потребує постійного догляду, щоб не бути пошкодженою. Тому необхідно сприяти проведенню досліджень і суворого контролю, щоб привести у відповідність повагу до природи і право людини використовувати її для власного розвитку».

Тому стає дедалі очевиднішим, що мешканці, особливо міських територій, починають усвідомлювати потребу людини абстрагуватися від щоденного побуту, відпочити в інших умовах, поліпшити власний психоемоційний стан поза урбанізованим середовищем. Завдяки своїм величезним рекреаційним і пізнавальним можливостям екологічний туризм, окрім відпочинку, має за мету ще й сформувати суспільну свідомість щодо охорони та раціонального використання природних багатств, донести до людей нагальність і важливість питань захисту навколишнього середовища.
Ключові слова: екологічна освіта, екологічна свідомість, екологічний туризм, студентська молодь, раціональне використання природних ресурсів.

Formation of eco-consciousness of student young people through the prise of environmental tourism. Borutska Yu., Dudiak R., Bugil S.

Among the main prerequisites for the emergence of ecological tourism the leading role is played by the growing contradictions between the pleasure of tourist demand and the rational use of natural resources. Despite this, the greening of tourist activity now occupies one of the leading places.

At the same time, in the most important international documents of recent decades, devoted to environmental problems and the harmonious development of mankind, special attention is paid to environmental education, culture and awareness, informing people about the environmental situation, their awareness of possible ways to solve various environmental problems. And the actual centers of the organization of environmental education, purposeful impact on the outlook, behavior and activities of the population should be natural-reserve institutions, specialized educational institutions.

Ecologization of consciousness of the population is going on, but at a slow pace. Therefore, the developers of tourist product should follow the “golden” rule: provision of tourist services should not be accompanied by deterioration of characteristics of natural environment (littering of territory, trampling of vegetation cover, damage and burning of bushes and trees, etc.). Such a factor as the low level of ecological consciousness of tourists is the cause of many barbaric acts and indicates the unreadiness of the population to engage in ecological forms of tourism.

As John Paul II says: “With every intervention in a certain sphere of the ecological system we cannot refuse to weigh the consequences of this intervention in other spheres and, in general, its consequences on the welfare of future generations. Ecological tourism leads people to places, edges or regions whose natural equilibrium requires constant care not to be damaged. Therefore, it is necessary to promote research and strict control, in order to reconcile the respect for nature and the human right to use it for their own development”.

So, it is becoming increasingly evident that the inhabitants of especially urban areas are beginning to realize the human need to abstract from everyday life, to rest in a different environment, to improve their psycho-emotional state outside the urbanized environment. And thanks to its enormous recreational and educational opportunities, eco-tourism, except for recreation, is also intended to form a social consciousness of the protection and rational use of natural resources, to make people aware of the relevance and importance of environmental protection issues. *Key words:* environmental education, ecological consciousness, ecological tourism, students, rational use of natural resources.

Постановка проблеми. Реальне загострення екологічних проблем в останні десятиліття змусило людство уважніше ставитися до аналізу сценаріїв нашого майбутнього розвитку. Діяльність людини набула форм, не притаманних для природи, що призводить до різних видів забруднення, механічного перетворення природних об'єктів та їхньої деградації. Усе це спричинило загрозу здоров'ю людини та залишило на межі виживання-вимирання багато видів флори і фауни. Зворотним боком господарської діяльності є й виснаження тих видів природних ресурсів, які використовуються подекуди украй нераціонально.

Сучасна екологічна криза – час неминучих роздумів і пошуків виходу. Народжуються нові бачення, методики, інноваційні технології, здатні хоча б пом'якшити глобальні протиріччя між природою і суспільством. Ідеї загальної екологізації проникають і в сучасну еколого-туристичну індустрію, починаючи від м'якших форм екоінновацій підприємницької діяльності і аж до імперативних вимог сталих форм туризму, зокрема екологічного. Одними із найефективніших засобів екологічного розвитку є сталі форми туризму, оскільки громадяни зацікавлені у збереженні максимально непорушених природних і природно-антропогенних систем, у рамках яких можна з успіхом здійснювати еколого-освітню, рекреаційну та природоохоронну функції.

Екологічний туризм – це один із найефективніших засобів екологічного виховання, тому що він надає широкі можливості будь-яким категоріям туристів для формування і розвитку цілісного ставлення до навколишнього світу з паралельним отриманням знань у різних галузях (біології, екології, географії, краєзнавства, загальної історії). З розвитком суспільства туризм набув різних значень і розгалужень, проте саме екологічний туризм включає усі його види, орієнтовані на збереження природи, налагодження доброзичливих стосунків із місцевим населенням та органами самоврядування. Саме тому цей напрям туризму добре виконує функцію екологічної освіти [1–3].

Актуальність дослідження. Формування екологічної свідомості повинно розпочинатися значно раніше, ніж дитина переступає шкільний поріг, із раннього дитинства. Перші слова про велич природи, її дивну різноманітність, беззахисність і вичерпність вона має почути від своїх батьків, у дитячому садочку, а потім – на перших шкільних уроках. Саме тут екологічне виховання повинно бути продуманим, ненав'язливим, а форми роботи підібрані таким чином, щоб уся інформація проходила крізь душу

дитини, залишаючи в ній чітке уявлення про чужнє ставлення до усього живого.

Важливо, щоб діти усвідомили, що людина – не лише природокористувач, а й частина природи, її майбутнє. Цьому значно сприятиме дослідницька робота студентів, оскільки вона поєднує теоретичні знання із життям, навчання – з працею, підвищуючи якість знань, нівелюючи теоретично-практичний бар'єр в освітньому процесі. Недарма у найважливіших міжнародних документах останніх десятиліть, присвячених проблемам навколишнього середовища і гармонійного розвитку людства, особлива увага приділяється екологічній освіті, культурі і свідомості, поінформованості людей про екологічні ситуації, їхній обізнаності з можливими шляхами вирішення різних екологічних проблем. Центрами організації екологічної освіти, цілеспрямованого впливу на світогляд, поведінку і діяльність населення повинні бути природно-заповідні установи, профільні навчальні заклади [3].

Зв'язок авторського доробку з важливими науковими та практичними завданнями. На нашу думку, на сучасному етапі особливо важливо знівелювати «теоретично-практичний бар'єр» між класичним навчальним процесом і практичним його застосуванням або виявом у конкретних ситуаціях. Вважаємо, що саме такі механізми є передумовою для впровадження дуальної освіти в українських освітніх закладах.

Так, і у Львівському національному аграрному університеті, і в Екологічному фаховому коледжі ЛНАУ протягом тривалого часу значна кількість годин відведена на практичне навчання, а саме на навчальні, виробничо-технологічні, виробничо-переддипломні практики, серед яких «Екологічні маршрути», «Екологічні стежки» для студентів спеціальностей «Туризм», «Екологія». Ми стверджуємо, що така філософія освіти може бути реалізована через екологічні маршрути та стежки як втілення освітньої, туристичної і природоохоронної діяльності. Адже екологічна стежка (маршрут) водночас і є базовою основою туристичного продукту (рис. 1).

На основі набутих теоретичних знань і практичних навичок студенти-випускники вмiло застосовують основні положення законодавства України, зокрема, екологічного; аналізують природоохоронні території, землі природно-заповідного фонду з точки зору туристичного потенціалу; організують екологічні маршрути на природоохоронних територіях; проєктують екологічні стежки; використовують основні пріоритети діяльності у сфері екологізованих форм туризму; започатковують еколого-про-

Рис. 1. Студенти III курсу спеціальності 242 «Туризм» Екологічного фахового коледжу ЛНАУ під час проходження навчальної практики «Екологічні маршрути»

світницькі заходи та здійснюють виховну діяльність серед студентів і молоді. Багаторічні напрацювання щодо цієї проблематики і висвітлені у публікаціях авторів [1; 4; 5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Необхідно зазначити, що в розвинених державах розроблені та вдосконалюються різні концепції розвитку екологічної освіти, програми й плани підготовки спеціалістів-екологів сучасного рівня. Поняття екології й охорони довкілля стали обов'язковими поняттями і навіть дисциплінами у закладах освіти усіх рівнів, проводяться сотні екологічних національних і міжнародних семінарів, конференцій, з'їздів. Еколого-просвітницьку роботу забезпечують організації «зелених», громадські об'єднання, товариства з охорони природи.

Ці важливі для цивілізації процеси екологізації свідомості населення, формування нового екологічного світогляду, нової екологічної культури цілком характерні й для України. Останніми роками у нашій державі розроблено програми й концепції розвитку екологічної освіти й виховання, видано посібники й підручники з екології, створено десятки кафедр і факультетів екологічного профілю у закладах вищої освіти, започатковано багато журналів загально-екологічного, еколого-економічного, еколого-географічного змісту.

Так, період із 2005 по 2015 роки на Всесвітньому Саміті в Йоганнесбурзі було рекомендовано оголосити десятиліттям освіти для еколого-збалансованого розвитку. В Україні відбулася низка важливих подій, пов'язаних із розвитком екологічної освіти: наприкінці 2001 року було затверджено Концепцію екологічної освіти України, на початку 2002 року – план заходів з її реалізації, того ж року до Верховної Ради було подано проект Закону України про екологічну освіту, який, на жаль, так і не був прийнятий.

Науковий доробок українських вчених щодо питань екологічної освіти дуже насичений. Це ґрунтовні праці Г. Білявського, Н. Пустовіт, Н. Гудкової, В. Пестунова, О. Стеценка, О. Головка, К. Кликової, В. Гуляєвої, О. Проценко. Щодо досліджень у контексті екологічного туризму, то тут необхідно згадати, що вагомих внесок зробили науковці О. Бейдик, В. Вишневецький, О. Дмитрук, Т. Сорокіна, В. Борейко, В. Кекушев, В. Храбовченко [6–8].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. З огляду на концепцію екологічної освіти України її основною метою є формування екологічної культури окремих осіб і суспільства загалом, професійних навичок, фундаментальних екологічних знань, екологічного мислення і свідомості, які ґрунтуються на ставленні до природи як уні-

версальної, унікальної цінності. Екологічна освіта повинна бути самостійним елементом загальної системи освіти і виконувати інтегративну роль у цій системі. Така мета досягається шляхом вирішення освітніх і виховних завдань і вдосконалення практичної діяльності в контексті сталих екологізованих форм туризму [9; 10].

Необхідно брати до уваги думку Папи Римського Івана Павла II про те, що «екологічний туризм є ключем до сталого розвитку, доброю нагодою для роздумів про явище людської мобільності, яке в минулих десятиліттях суттєво розвинулося і нині стосується мільйонів людей. Туризм дає можливість використовувати частину нашого вільного часу для споглядання Божої доброти і краси у його створінні. Завдяки контактам із ближніми, він також допомагає поглибленню діалогу і взаємному пізнанню. У такий спосіб дозвілля і практика туризму можуть заповнити прогалини людськості, які ми так часто досвідчуємо у повсякденному житті» [11].

На думку авторів, увагу необхідно звернути саме на реалізацію освітньої функції сталих екологізованих форм туризму за безпосереднього перебування студентсько-викладацького колективу на лоні природи, під час практичних занять, навчальних, навчально-виробничих і навчально-переддипломних практик.

Новизна. Екологізація свідомості населення відбувається досить повільними темпами. Тому для розробників туристичного продукту повинно діяти «золоте» правило: надання туристичних послуг не має супроводжуватися погіршенням характеристик стану природного довкілля (засмічення території, витоуптуванням рослинного покриву, пошкодженням і випалюванням трави, чагарників, дерев). Низький рівень екологічної свідомості туристів часто є причиною багатьох варварських вчинків і свідчить про неготовність населення займатися екологічними видами туризму. Зі слів Папи Римського Івана Павла II, «нині поширюється нова екологічна свідомість, відома під назвою «екологічний туризм». Її основні передумови є добрими. Однак необхідно зважати на те, щоб вона не була викривлена і не стала інструментом експлуатації та дискримінації. Коли захист довкілля стає самоціллю, ми стаємо перед загрозою виникнення нових форм колоніалізму, що порушують права місцевих спільнот, які проживають на певній території. Це могло б призвести до перешкод на шляху подальшого існування і розвитку місцевих культур, до позбавлення місцевих урядів, які є відповідальними за екологічні системи і багате біологічне різноманіття у відповідних регіонах, економічних ресурсів» [11].

Методологічне або загальнонаукове значення. Сфера туризму має широкі можливості для формування науково-освітнього та культурного рівня соціуму, адже саме в вільний час у процесі туристично-рекреаційної діяльності ефективніше відбу-

вається засвоєння нових понять, фактів, інформації. Сучасний туризм сприяє вихованню осіб, які прагнуть володіти екологічною культурою, біосферним світоглядом, науковими знаннями, екологічною свідомістю, готові приймати рішення і відповідати за них. У цьому і полягає, на нашу думку, головна роль еколого-освітньої функції щодо формування екоосвідомості в контексті сталих екологізованих форм туризму.

Іван Павло II казав: «При кожному втручанні в певну сферу екологічної системи ми не можемо відмовитися від зважування наслідків цього втручання в інші сфери і його впливу на становище майбутніх поколінь. Екологічний туризм приводить людей до місць, країв чи регіонів, природна рівновага яких потребує постійного догляду, щоб не бути пошкодженою. Тому необхідно сприяти проведенню досліджень і суворого контролю, щоб привести у відповідність повагу до природи і права людини використовувати її для власного розвитку» [11].

Виклад основного матеріалу. Можна стверджувати, що екологічна освіта є украй важливою для сталого розвитку туризму у світі та нашого спільного майбутнього. Проте існує низка запитань щодо змісту екоосвіти, її головної мети, масштабів, ефективності, законодавчо-правової бази. Отже, екологічна освіта в сучасному розумінні – це постійний процес наслідування та поглибленого відтворення людиною екологічної культури, покликаної протистояти віковому імперативу підкорення природи.

Завданням екологічної освіти є формування екологічної свідомості особистості. Вона конкретизується на рівні трьох основних завдань:

- формування адекватних екологічних уявлень, відповідальних суспільних позицій щодо навколишнього середовища;
- формування навичок кваліфікованих, професійних дій щодо навколишнього середовища;
- формування системи вмій і навичок (технологій) взаємодії з природою.

Екологічна освіта передбачає створення системи екологічної освіти, підготовки кадрів і підвищення кваліфікації для всіх вікових і професійних категорій населення; удосконалення координації між зацікавленими органами виконавчої влади та навчальними закладами у сфері екологічної освіти; створення інформаційно-методичних центрів екологічної освіти; включення у необхідному обсязі екологічних знань до стандартів освіти, кваліфікаційних вимог, паспортів спеціальностей; введення до навчальних програм усіх освітніх закладів як однієї з базових дисциплін курсу «Основи екологічних знань»; гармонізацію програм екологічних дисциплін закладів вищої освіти України з програмами провідних європейських вищих наукових закладів, які приєдналися до Болонського процесу; забезпечення систематичного ведення у засобах масової інформації еколого-виховних та освітнянських програм з питань захи-

сту довкілля; розроблення організаційних механізмів локального, регіонального та національного рівнів для активного залучення громадянського суспільства у процес екологічної освіти; впровадження програми підтримки на конкурсних засадах проєктів екологічних неурядових організацій з інформаційної та освітньо-просвітницької діяльності.

У Законі України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» освіта в інтересах сталого розвитку дасть змогу встановити методологічні основи та запровадити безперервну екологічну освіту. Випереджаючими темпами має розвиватися всеохоплююча екологічна просвіта та виховання підростаючого покоління шляхом підтримки діяльності позашкільних закладів освіти, еколого-натуралістичних центрів і природничих секцій центрів дітей та юнацтва, профільних громадських організацій [9; 10].

Екологічна освіта та виховання спрямовані на формування світогляду, мислення поведінки людини в усьому багатоманітті її стосунків із довкіллям. Однією з найважливіших умов екологічної освіти є необхідність закріпити у суспільстві усвідомлення того, що природні багатства не безмежні. Моделлю збалансованого використання природних ресурсів і компромісною формою наближення дикої при-

роди до сучасної людини стають сталі екологізовані форми туризму, зокрема й екологічного, який насамперед здійснюється на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду [1; 2].

Саме природоохоронні території володіють величезним екоосвітнім потенціалом, а екологічна освіта входить до переліку основних завдань, покладених на ці об'єкти. По-перше, вони мають змогу демонструвати людям красу і багатство збереженої природи, залучати населення до безпосередньої природоохоронної діяльності. По-друге, там працює велика кількість кваліфікованих фахівців в області біології, екології, лісового господарства. По-третє, у заповідниках, національних парках, музеях наявна або створюється матеріально-технічна база для проведення еколого-просвітницьких туристичних заходів (рис. 2, 3).

Головні висновки. Нині стає дедалі очевиднішим, що мешканці, особливо міських територій, починають усвідомлювати потребу людини абстрагуватися від щоденного побуту, відпочити в інших умовах, поліпшити свій психоемоційний стан поза урбанізованим середовищем. Тому завдяки своїм величезним рекреаційним і пізнавальним можливостям екологічний туризм, окрім відпочинку, має за мету ще й сформувати суспільну свідомість щодо охорони та раціонального використання природних

Рис. 2. Зі студентами Львівського національного аграрного університету у Державному природознавчому музеї НАН України (м. Львів)

Рис. 3. Зі студентами Екологічного фахового коледжу ЛНАУ під час проходження навчальної практики «Екологічні стежки» в екотуристичному візитцентрі Карпатського національного природного парку

багатств, донести до людей важливість питань захисту навколишнього середовища.

На думку Папи Римського Івана Павла II, «внутрішня екологія» дійсно сприяє «зовнішній екології» із позитивними наслідками не лише для боротьби проти бідності та голоду, а й для власного здоров'я і доброго самопочуття. Формування цієї внутрішньої позиції необхідне для того, щоб перемогти культуру смерті і створити культуру життя» [11].

Перспективи використання результатів дослідження. Варто наголосити, що головні перспективи використання результатів дослідження полягатимуть саме у практичному застосуванні отриманих знань під час освітнього процесу. Найбільшого ефекту в питанні зростання екосвідомості під час підго-

товки студентів природничого напрямку, зокрема його еколого-туристичних аспектів, і у Львівському національному аграрному університеті, і в Екологічному фаховому коледжі ЛНАУ можна досягнути завдяки практичним особливостям освіти, тобто спостерегаючи-вивчаючи-пізнаючи «симбіоз» природних туристичних ресурсів (ландшафтних, орографічних, гідролого-гідрологічних, клімато-терапевтичних, бальнеологічних) з історико-культурними, архітектурними, сакральними пам'ятками, безпосередньо перебуваючи на тих територіях, де вони гармонійно поєднуються і вдало «співіснують» завдяки екосвідомому, раціональному впливу людини, збалансованому природокористуванню, підпорядковуючись законам сталого розвитку.

Література

1. Боруцька Ю.З. Практикум із методики створення еколого-туристичних стежок і маршрутів (з елементами сільського зеленого туризму) : навч.-метод. посібник. Львів : Екологічний коледж Львівського національного аграрного університету, 2020. 166 с.
2. Сорокіна Г.О. Екологічний туризм : навч. посібник. Луганський національний університет імені Тараса Шевченка. Луганськ, 2013. 206 с.
3. Максимів Л.І. Екологічна освіта в контексті парадигми сталого розвитку. Матеріали міжнародного науково-практичного семінару. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2009. 124 с.
4. Доценко Н.В., Боруцька Ю.З. Перспективність екологічного маршруту «Геологічна пам'ятка природи «Медова печера» – лісовий заказник «Чортові скелі» у формуванні еколого-освітнього потенціалу учнівсько-студентської молоді. *Біологічні дослідження – 2018* : збірник наук. праць. Житомир : ПП «Рута», 2018. С. 383–385.

5. Боруцька Ю.З., Доценко Н.В. Деякі аспекти розвитку сільського туризму в Україні. *Біологічні дослідження – 2019* : збірник наукових праць. Житомир : «Полісся», 2019. С. 311–313.
6. Шевченко Р.Ю., Доценко К.О. Диференційність рівнів екологічної освіти та екоосвідомості при оцінці впливу сучасного ресурсо-природокористування на довкілля. *Науково-практичний журнал. Екологічні науки*. 2019. № 4(27). С. 215–221.
7. Бобро О.В. Інформація природничо-наукового напрямку як спосіб розвитку екологічної свідомості людини. *Науково-практичний журнал. Екологічні науки*. 2019. № 4(27). С. 222–225.
8. Посохов І.С., Сагайдачна А.В. Перспективи розвитку екологічного туризму в Україні. *Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм»*. 2019. Вип. 9. С. 203–212.
9. Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року». Київ, 2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text> (дата звернення: 20.12.2020).
10. Закон України «Про Стратегію національної екологічної політики України на період до 2020 року». Київ, 2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2818-17#Text> (дата звернення: 21.12.2020).
11. Папа Іван Павло II на тему створіння та екології: пер. з нім., допов. та упорядкув. / за ред. В. Шеремета. Івано-Франківськ : Екол. центр Івано-Франківської єпархії УГКЦ, 2006. 99 с.